

Emine KALAJA-HAJDARI
Premtim ALAJ

TRASHËGIMIA ARKEOLOGJIKE E MITROVICËS

Mitrovica dhe rrethina e saj është e pasur me trashëgimi kulturore, veçanërisht me atë arkeologjike, që pa dyshim është treguesi më i mirë i zhvillimit të jetës me një intensitet të lartë, gjatë gjithë periudhave parahistorike dhe historike. Dëshmitë arkeologjike dhe ato epigrafike flasin se, jeta në të u zhvillua që nga parahistoria, dhe kjo falë pasurive të shumta natyrore, si dhe pozitës strategjike dhe sidomos asaj gjeografike e ndodhur në mes dy lumenjve të rëndësishëm, Ibrit e Sitnicës, dhe në afërsi të masiveve të Kopaonikut dhe Rogoznës. Mbetjet materiale të kulturave nga këto epoka janë të vetmet dëshmi, që jo gjithherë janë të mjaftueshme që të krijojmë një pasqyrë të qartë mbi mënyrën e zhvillimit të kulturës gjatë gjithë ekzistencës së tyre.

Në mbarë territorin e Kosovës nuk është zbuluar asnjë vendbanim nga epoka e paleolitit dhe mezolitit,¹ për dallim nga epokat pasuese prej të cilave kemi vendbanime më të shumta në numër, ekzistenca e të cilave tanimë është vërtetuar, pas hulumtimeve dhe gërmimeve të bëra. Epoka e neolitit është e prezantuar me një varg vendbanimesh. Vendbanimi më i vjetër nga treva e Mitrovicës është ai i Zhitkocit që i takon neolitit të hershëm,² i cili është i vendosur në një terren të hapur fushor, buzë lumit Ibër. Pas hulumtimeve të bëra në këtë lokalitet, janë zbuluar shtresa nga

---

¹ Janë dhënë disa supozime se, në territorin e Kosovës ka vendbanime të periudhës së paleolitit, siç është stacioni shpellor i Radavcit afër Pejës, por që nuk janë vërtetuar ende, shih: Edi Shukriu, *Kosova antike*, (Prishtinë, MKRS), 2004, 36.

² Adem Bunguri, “Të dhëna të reja mbi neolitin dhe eneolitin në Kosovë”, *Iliria* XXXIII, (2007/2008), 62.

kultura e starçevës dhe ajo e vinçes.³ Në shtresat kulturore të këtij lokaliteti është gjetur qeramikë e pikturuar dhe barbotine, që është karakteristikë e kulturës së starçevës.⁴ Në afërsi, si kohore dhe fizike është edhe lokaliteti i njohur arkeologjik, ai i Karagaqit,⁵ në të cilin janë zbuluar materiale të shumta, të cilat dëshmojnë vazhdimësinë e jetesës në këtë vendbanim që nga neoliti, me ndërprerje të vogla, deri në periudhën romake.⁶

Një vendbanim tjetër është edhe ai i Fafosit i cili shtrihet pranë lumit Sitnicë afër Mitrovicës, në vendin ku është ndërtuar fabrika e industrisë kimike e përpunimit të fosfatit, prej të cilës ka marrë edhe emrin.⁷ Këtu janë konstatuar dy vendbanime të kulturës së vinçes dhe janë të njohur si Fafosi I dhe Fafosi II. Banesat e fazës Fafos I ishin kasolle mbitokësore, të ndërtuara me shtylla druri e thurje thuprash të lyera me baltë, me planimetri drejtkëndëshe,⁸ ndërsa tjetri përbëhej nga shtëpitë kasolle të vendosura njëra krahas tjetrës.⁹ Në dy vendbanimet janë zbuluar objekte të ndryshme për përdorim të përditshëm si objekte kulti, vazo ritualesh, altar dhe figurina antropomorfe.¹⁰

Epokës së neolitit i takon edhe vendbanimi i Vallaçit, i cili gjendet në afërsi të Mitrovicës, dhe është vendbanimi i vetëm neolitik me mbrojtje të fuqishme natyrore nga të tri anët.¹¹ Këtu janë hasur edhe gjurmë të periudhës së hekurit. Edhe nga ky vendbanim kemi figura të shumta antropomorfe dhe zoomorfe. Epoka pasuese, ajo e eneolitit e që njihet si periudha transitore nga epoka e gurit në atë të metaleve, karakterizohet me njohjen dhe përdorimin e bakrit dhe dyndjen e fiseve indoevropiane, dhe me vendosjen e vendbanimeve në kodra të mbrojtura. Nga kjo periudhë nuk kemi asnjë vendbanim të zbuluar në Mitrovicë, dhe kjo vjen si pasojë e kërkimeve të pakta. Periudha e bronzit njihet për proceset integruese të bazuar në ekonominë bujqësore, blegtori, xehetari dhe tregti. Nga kjo kohë e kemi nekropoline Karagaqit.¹²

³ Nikola Tasić, “Starčevačka kultura”, *ABKM*, (1998), 38.

⁴ Nikola Tasić, “Žitkovac i neki problemi relativnog hronološkog odnosa neolitskih i eneolitskih naselja na Kosovu i u dolini Ibra”, *GMKM*, III, (1958), 46.

⁵ Dragoslav Srejović, “Karagač and the problem of the ethnogenesis of the dardanians”, *Balkanica* IV, (1973)

⁶ Srejović, “Karagač and the problem”, 39.

⁷ Milot Berisha, *Guidë arkeologjike*, Prishtinë, 2012, 28.

⁸ Branislav Jovanović, “Stratigrafija naselje vinčanske grupe kod Kosovske Mitrovice”, *GMKM*, VI, (1961), 9-67; Bunguri, “Të dhëna të reja mbi neolitin”, 2007/08, 65.

⁹ Berisha, *Guidë arkeologjike*, 2012, 28.

¹⁰ Material nga arkivi i Muzeut të Kosovës.

¹¹ Bunguri, “Të dhëna të reja mbi neolitin”, 2007/08, 72.

¹² Srejović, “Karagač ...”, 39.

Prezenca e varrezës së Karagaqit, është një dëshmi e qartë edhe për vendndodhjen e një vendbanimi diku në afërsi të saj, por mbetet në të ardhmen që të konfirmohet. Gjatë gjurmimeve janë konstatuar dy horizonte të gjermimit, që janë quajtur Karagaq I dhe II.¹³ Fazës Kargaq I, i takonte tipi i varrezave të sheshta (me urna), me rit të varrimit me djegie e njohur në literaturën arkeologjike si kultura e Bërnicës, e që kryesisht i takon periudhës së bronzit të vonë ose fazës tranzitore në mes të bronzit të vonë dhe hekurit të hershëm.

Fillimi i epokës së hekurit përcillet me ndryshime të mëdha etnike dhe kulturore, jo vetëm në Iliri, respektivisht në Dardani, kur edhe bëhet konsolidimi i tyre, por në tërë Ballkanin. Nga kjo periudhë Kosova është e përfaqësuar nga një shumësi vendbanimesh dhe vendvarrimesh. Të parat janë të fortifikuara dhe të vendosura kryesisht mbi kodra të larta që ofronin mbrojtje natyrore, ndërsa varrezat ishin tumulare. Kjo periudhë përfaqësohet nga horizonti i fundit i banimit në Vallaç. Përveç shtresës kulturore neolitike të kulturës së vinçës së vonë, në këtë vendbanim janë dëshmuar edhe gjurmë të periudhës së fazës së parë të hekurit.¹⁴

Periudhës së hekurit i takojnë edhe varret e horizontit të dytë Karagaq II. Përgjatë fazës Karagaq II, nekropoli është ripërdorur dhe më gjasë është përdorur riti i varrimit tumular.

Dy fazave të hekurit nga ky regjion i takojnë edhe disa gjetje nga Soçanica, e që është një dëshmi e qartë se fillimet e jetës në këtë lokalitet datojnë që nga periudha e hekurit.¹⁵

Sa i përket periudhës helenistike, kur influenca greke në shumë fusha ishte e madhe, ajo është tërësisht e pa dëshmuar në komunën e Mitrovicës deri me tani. Duhet pasur parasysh fakti se në pjesën veriore të vendit ende nuk është bërë një përnjohje sistematike arkeologjike në vitet e fundit, si rrjedhojë edhe njohuritë e reja për këtë territor janë të kufizuara dhe mbeten në stadin preliminar. Pas pushtimit dhe vendosjes së administratës romake në Dardani, respektivisht në Kosovë romakët ndërморën një sërë ndërtimesh, si në infrastrukturë, zgjerimin e eksploatimit të xeheve, themelimin e qyteteve, ndërtimin dhe rindërtimin e fortifikimeve etj. Në këtë fushatë ndërtimesh, romakët nuk ishin të detyruar të fillonin nga e para, ngaqë ata në Dardani gjeten një infrastrukturë dhe

¹³ Srejović, 1973, 42-43.

¹⁴ Miloš Jevtić, *Keramika starijeg doba na Centralno Balkanskom Području*, (Beograd 1983), 28, 29. Tabela. XXXIII, fig. 1-3, 8-10.

¹⁵ Katalog Arkeologjik i Kosovës, (MKRS, 2013), fig. 181, 183, 188, 195, 196.

urbanizim të organizuar mirë.¹⁶

Gjatë këtyre ndërtimeve, romakët ndiqni linjat ekzistuese të rrugëve, si dhe themelonin qytetet e tyre në qendrat urbane ekzistuese autoktone.¹⁷ Qëllimi i tyre ishte që të arrinin deri tek potencialet e mundshme ekonomike, e të cilat ishin të shumta, sidomos në pjesën veriore të Kosovës që shquhet për pasurit nëntokësore të saj. Njëri ndër vendbanimet më të mëdha që i takon kësaj pjesë është ai i Soçanicës, i cili kishte edhe statusin e municipiumit. Themelimi i tij ka ardhur si rezultat i reformave ekonomike të aplikuara nga perandori Trajan.¹⁸ Ky lokalitet ndodhet në pjesën veriore të Kosovës, shtrihet në luginën e lumit Ibër, i rrethuar më masivet e Kopaonikut dhe Rogoznës. Kjo pjesë karakterizohet me veti gjeomorfologjike të masiveve të pasura me xehet e plumbit, zinkut, hekurit, arit dhe argjendit.¹⁹ Këtu janë zbuluar disa objekte, siç është forumi me horean, bazilika, tempulli si dhe objekte të tjera. Përveç këtyre në afërsi të qyteti janë zbuluar edhe katër nekropole, prej të cilave dy janë më në afërsi të qytetit dhe dy më larg.²⁰ Njëra është në vendin e quajtur Ravnisht, një në Prisoje.

Kriza e madhe ekonomike dhe politike që përfshiu Perandorinë Romake përgjatë shekujve III-IV, ndërhyrjet e fiseve barbare, e në veçanti zhvendosja e ekonomisë xehetare në plan të dytë si rezultat i kësaj krize, ishin disa nga shkaqet që vendbanimi gradualisht humbi rëndësinë dhe karakterin që kishte dikur. Edhe përkundër reformave që ndërmoi perandori Dioklecian, të cilat i vazhdojë me pastaj edhe Konstantini I, më qëllim të ngjalljes së veprimtarisë xehetare, Minucipiumi DD, nuk arriti dot t'i bëj ballë krizës së madhe që kishte përfshirë tërë Perandorinë.²¹ Nga periudha e antikitetit të vonë dhe mesjetës kemi disa lokalitete si: kështjella në Zveçan e cila ndodhet në anën e majtë të rrjedhës së lumit Ibër mbi qytetin e Mitrovicës²², pastaj kështjella e Trepçës në fshatin Rashan²³ dhe

¹⁶ Emil Čerškov, *Romaket në Kosovë dhe Municipiumi DD te Soçanica*, (Prishtinë, Rilindja, 1973), 23-24.

¹⁷ Naser Ferri, *Monumente ushtarake të periudhës romake në Mezi të Epërme*, (Pejë, Dukagjini, 2001), 59.

¹⁸ Emine Kalaja-Hajdari, *Shndërrimet në Dardani gjatë periudhës romake (Proceset ekonomike, social-politike dhe kulturore)*, (Prishtinë, IHP, 2017).

¹⁹ M. Rizaj, S. Kastrati, F. Peja, K. Luci, E. Beqiraj, "Veprimtaria metalurgjike në Kosovë deri në mesjetë", <https://www.researchgate.net>.

²⁰ Slobodan Fidanofski, "Rimski i ranovizantijski period", *ABKM*, (Beograd, 1998), 268.

²¹ Čerškov, *Romaket në Kosovë*, 1973, 217.

²² Grup autorësh, *Kosova dikur e sot*, (Beograd, 1973), 445-446.

²³ Po aty, 464

lokaliteti arkeologjik në mes të fshatrave Bare dhe Vidishiq i quajtur qyteti mesjetar i Trepçës.²⁴

Janë dëshmuar edhe shumë toponime, si gradina, kalaja, kisha etj, në shumë fshatra të regjionit të Mitrovicës, e që janë një indikacion i qartë se kemi të bëjmë me lokalitete arkeologjike, të cilat mbetet në të ardhmen që të konfirmohen. Të gjitha këto lokalitete të dëshmuara në këtë pjesë të Kosovës, janë një tregues se ky rajon, duke zotëruar një pozitë të mirë gjeografike, dhe duke qenë i pasur me minerale të ndryshme, ka qenë i banuar qe në parahistori e për të vazhduar edhe në periudhat pasuese, në të cilat gjurmime arkeologjike janë bërë në fillim shek. XX, dhe nuk kanë vazhduar më, as pas luftës në Kosovë, për arsye se institucionet përkatëse nuk kanë qasje në pjesën veriore të Kosovës. Nga kjo shumësi e vendbanimeve dhe nekropoleve të dëshmuara, në rajonin e Mitrovicës dhe komunave tjera në veri të Kosovës, vetëm disa prej tyre janë futur në listën e monumenteve nën mbrojtje të Ministrisë së Kulturës, së Rinisë dhe të Sportit të Kosovës.

---

²⁴ Cf: Gazeta zyrtare e Republikës së Kosovës, Prishtinë, vendim Nr. 110/2018 Dt. 03.10.2018, mbi aprovimin e listës së trashëgimisë kulturore për mbrojtje të përkohshme.

Emine KALAJA-HAJDARI
Premtim ALAJ

SUMMARY

MITROVICA'S ARCHAEOLOGICAL INHERITANCE

The Mitrovica region is rich in its cultural inheritance, especially in terms of its archaeology, which in turn is an indicator of a high intensity life since prehistory. Archaeological evidence suggests of human inhabiting the region since prehistory due to abundant natural riches, as well as its strategic location situated between two important rivers; Iber and Sitnica and surrounded by the Kopaonik and Raguza mountains.

There is evidence of dwellings from the neolith period, continuing with the Roman era as well as the medieval ages, which have left many cultural and material objects. Based on the written sources as well as archaeological excavations in the region, although few in number, one could conclude that the region was and continues to be a central artery of the general development in Kosovo.